

Yard. Doç. Dr. Yeşim Tükel Kılıç
Okan Üniversitesi
Çeviribilim Bölümü

***Nationalismus*: Ulusçuluk mu Milliyetçilik mi? Kavramın Çevirisi Üzerinden Türkiye'de Ulusçuluk Söylemlerine Genel Bir Bakış¹**

ABSTRACT

Translating the concept of *nationalism*: A general approach on the discourse of nationalism in Turkish

The aim of the present paper is to discuss the translation of the concept of nationalism and to explore the possibilities of importing methods from *Begriffsgeschichte* [history of concepts] to be applied in researches focusing on the translation of this concept within Translation Studies. *Begriffsgeschichte* was a reaction to classical research in social history and became an autonomous field therein. The paper will first introduce the history of this discipline with its main concerns. Thereafter, the paper will discuss how methods and approaches from *Begriffsgeschichte* can be made useful for theoretical as well as methodological questions regarding the translations of concepts in Translation Studies. This paper is based on the assumption that studies in the translation of concepts in Turkey will contribute to discussions on the importation of Western models of thought during the modernization process in Turkey.

*“[...] her kavramın bir tarihi vardır”
(Deleuze/Guattari 2004: 25).*

Giriş

Yeniçağla birlikte hız kazanan modernleşme sürecinin yeryüzünün şekillenmesine getirdiği en büyük yenilik, heterojen toplulukların bir arada yaşadığı büyük imparatorlukların yerine ulus devlet sınırlarıyla birbirinden ayrılmış olarak yaşayan ve homojenleşme eğiliminde olan ulusal kimliklerin

¹ Bu makale konu çerçevesi ve kavramsal araçlar bakımından doktora tezime dayanmakla birlikte “doktora tezinden türetilmiş” değildir. Makale, inceleme malzemesi ve yapılan gözlemler açısından ayrı bir çalışmadır ve başvurulan kaynakların çoğu bu makaleye özgü seçilmiştir.

geçmesidir. Ulusçuluk veya milliyetçilik de, içinde yaşadığımız günümüz dünyasında, devletler arasındaki siyasi ilişkilerin zaman zaman dengesizleşebilen dengesinde, yerleşik (yapılaşmış) başlıca siyasi tutumlardan (habitus) birinin arkasında yatan kavrayış biçimi. Dolayısıyla dünyada olduğu kadar Türkiye'de de tartışılan ve *milliyetçi* diyebileceğimiz duygulardan beslenen çeşitli siyasi olay ve hamlelerden dolayı güncelliğini yitirmeyen, ulus devleti zayıflatıyor görünen küreselleşme yönündeki gelişmelerden sonra şekil değiştiren, hatta yeniden alevlenen konuların başında geliyor.

Ancak temel çıkış noktası açısından düşündüğümüzde, Türkçede ulus, millet, ulusal kimlik, ulusçuluk, milliyetçilik vb. gibi kavramların beraberinde çeşitli çağrışım ve anlamlarla yüklenebilen ve aslında her bir ulusun kendi koşullarına özgü içerimler taşıyan bu tarihsel ve siyasi olgunun aslen Avrupa kökenli olduğunu görüyoruz. Özellikle Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi geçmişten bu yana Avrupa'nın belkemiğini oluşturan ve iki dünya savaşında merkezi önem taşıyan ülkelerin, hem kendi ulusal kimliklerinin kuruluş söylemleri, hem de dahil oldukları çeşitli *milliyet* savaşları açısından Avrupa'daki ulusal dengelerin kuruluşunda tarihsel bakımdan yön verici olduğunu da unutmamak gerek. Üstelik onların bu rollerinin, Tanıl Bora'nın deyişiyle “milliyetçiliğin üç baharı” olan 19. yy.'da, 2. Dünya Savaşı sonrasında ve 90'lı yıllara (bkz. Bora 1995: 7) ek olarak 21 yy.'ın getirdiği tüm değişimlere rağmen güncelliğini yitirmediğini söyleyebiliriz.

Avrupa kökenli olduğunu söylediğimiz ulusçuluk ve/veya milliyetçilik kavramları, içinden doğduğu coğrafyanın düşünsel, tarihsel ve kültürel özelliklerini de taşıyor elbette. Bir başka deyişle, Avrupa Yeniçağı'nın başlamasıyla değişen dünya düzeninde ortaya çıkan ulusal kimliklerin inşa süreci, her türlü farklılığın özünde, belli bir Avrupalılık karakteri, düşünme biçimi ve dünya görüşüyle hesaplaşmayı da içeriyor; bu bağlamda doğaldır ki Rönesans, Reform, Aydınlanma dönemlerinin, ama özellikle de Romantik dönemin izlerini taşıyor. Nitekim düşünsel yapıya yakından bakıldığında, uluslaşma ve bununla beraber modernleşme sürecinin, Avrupalı halkların kendi değerlerini sorguladığı ve bu değerler dengesini yeniden düzenlediği bir süreç olduğu fark ediliyor. Bir başka deyişle modernleşme ve uluslaşma, bu tür bir sorgulama sürecinin içinden çıkmış ve aynı zamanda *kendine özgü* düşünsel/kavramsal araçlarını geliştirmiş oluyor.

Tam da bu nedenle, ulus ve millet kavramlarının, ulusçuluk ve milliyetçilik söylemlerinin, tarihsel sürecinde farklı dinamiklerin etkili olduğu Avrupa

dışındaki bir coğrafyaya aktarılması, elbette kavramların içeriklerinin farklılaşmasını, algılayışlardaki kaymaları, diğer deyişle uyarlamaları ve kuşkusuz buna bağlı algılama boşluklarını beraberinde getirebiliyor. Çünkü içinde yaşadığımız coğrafyanın tarihine baktığımızda, biliyoruz ki, Osmanlı kültüründen Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte yaşanan uluslaşma süreci, Avrupalı ulusların kimlik inşasının çerçevesini devralmış olsa da çok farklı tarihsel koşullar temelinde bir seyir izlemiştir. Uluslaşmanın gerektirdiği homojenleşmenin, Osmanlı'nın kapsadığı çok sayıda kültürün ve etnik topluluğun varlığına aykırı bir yapılanmayı gerektirmesi, her şeyden önce çok daha sancılı ve zorlu bir oluşuma zemin hazırlamış; üstelik bunun Batı'ya özgü düşünsel altyapısının tarihsel olarak var olmaması, ama buna rağmen Batı'nın kavramlarına başvuru, sürecin gerçek mahiyetini anlamayı da doğal olarak zorlaştırmıştır. Türkiye'nin o dönemdeki görüntüsü bir bakıma Ortaçağ ve sonlarında dağılmaya başlayan Avrupa imparatorluklarını ve onların uluslaşma ve homojen uluslar yaratma sürecine geçişi sadece ilk bakışta anımsatabilir ve andırabilir, ama ne sürecin seyrini ne de buna bağlı gelişen düşünsel yapıları ve algılayışları açıklayabilir.

Buradan hareketle Türkiye gibi Avrupa'nın düşünce ve kültür tarihindeki yukarıda sayılan temel uğrakların içinden geçmemiş, kendine özgü farklı dönüşümler geçirmiş bir ülkenin siyasi söylemine Batılı söylemlerin aktarılışı sırasında, içeriklerin farklılaşabildiğini, kaymalar ve uyarlamalar olduğunu göz ardı etmek ve oluşabilen algılama boşluklarıyla hesaplaşmamak, model olarak başvurulan Batılı söylemlerle ilişkide öykünmecî bir tutumun ötesine geçmemeye ve olası modelleri içselleştirip dönüştürmeden sürdürmek gibi sonuçsuz bir çabaya sürükleyebiliyor. Öykünülen ile öykünen arasında oluşan ve doğası gereği hiyerarşik ve dengesiz olan böyle bir ilişkinin öykünme çerçevesinden çıkarılarak toplumsal, kültürel ve düşünsel hayata eklenmemesi, haliyle bu düzlemlerde söz konusu modelin dönüştürülerek onunla organik bir bütünleşmeyi imkânsız hale getirebiliyor. Bu çerçevede yaşanan boşluklar ve bundan doğan çatışmalar siyaset bilimden tarihe, sosyoloji, psikoloji, felsefeden edebiyat ve sosyal bilimlerin diğer disiplinlerine kadar pek çok disiplin içinde özgül yöntem ve yaklaşımlarla inceleniyor. Tam da buradan hareketle, benim bu makale çerçevesinde dikkat çekmeyi ve tartışmayı amaçladığım, ister siyaset bilim, ister tarih, ister felsefe, ister sosyal bilimlerin başka disiplinleri içinde olsun, her türlü söylem, ideoloji, fikir ve düşüncenin bir kültürden diğerine aktarımında, *fikir düzleminde gerçekleşen dönüşümlerin dil düzlemine yansımaları*; buna ek olarak söylem ve ideolojilere

ait belli kavramların kullanımında tarih içinde yaşanan değişmelerin, başka bir deyişle dil düzlemindeki değişimlerin düşünsel çerçevedeki değişimlerin de izini sürmeye de aracılık edebileceği fikridir. Bu yazı bağlamında bir kılavuz çizgi oluşturacak olan Almanca *Nationalismus*, Fransızca *nationalisme* terimleriyle ifade edilen kavram alanının, kendi kültürel evrenimizce yorumlanırken yaşanan dönüşümlere işaret etmek bakımından iyi bir örnek olduğu kanısındayım. Ancak çalışmanın odağında bu kavramlara ve kavramların içinde yer aldığı söylemelere yönelik bir inceleme yer almıyor. Bu yazının amacı daha çok, yukarıda belirttiğim gibi, çeşitli söylem ve ideolojilerin, kaynaklandıkları kültürden başka bir kültüre aktarılmalarıyla dönüşüme uğradıkları ve bu dönüşümün dile yansıdığı önkabulünden hareketle, söz konusu aktarımların bir anlamda *çeviri süreci* olarak kabul edilebileceğine dikkat çekmek. Ayrıca buradan hareketle, kavramların çevirisinin ve dolaşıma girdikleri dil ve düşünce evreninde geçirdikleri dönüşümlerin izini sürmek için, Almanya'da 1960'lı yıllarda karşımıza çıkmaya başlayan kavram tarihi çalışmalarından [Begriffsgeschichte] yöntem olarak faydalanabileceğimize de dikkat çekmek istiyorum. Kavram tarihiyle birlikte, 1970'li yıllardan itibaren özerk bir disiplin haline gelen çeviribilimin düşünsel çerçevesi ve kuramsal temellerinin, kültürlerarası ve uluslararası farklılıkları yorumlamada, başta değindiğim hiyerarşiler ve öykünmecî yaklaşımların yol açtığı dengesizlikler ve algılama boşluklarına yol açan yaklaşımlara alternatif oluşturabileceği görüşündeyim. Bu bağlamda kavram tarihine, kavram çevirisinin incelenmesinde yöntem olarak başvuracak çeviribilimsel bir yaklaşımın, aynı zamanda kültürel farklılıkları yorumlama ve anlama çabasında ufuk açıcı bir perspektif kazandırabileceğini düşünüyorum.

Böyle bir yöntem önerisi için Almanca *Nationalismus*, Fransızca *nationalisme* kavramının bu üç dildeki karşılıklarını burada örnek göstermemin nedeni ise Alman ve Fransız milliyetçiliklerinin Türk milliyetçiliği üzerinde çeşitli açılardan etkilerinin görülmesi, dolayısıyla bir aktarım ve çeviri sürecinden söz edebiliyor olmamızdır. Bu da bize, kavramın Türkçesinde yaşanan farklılaşmalar ile kavramın düşünsel ve siyasi düzlemde geçirdiği dönüşümleri ilişkilendirerek sorgulama olanağı sağlamaktadır. Bunun için önce çeviriye çeviribilimsel yaklaşım demekle nasıl bir yaklaşımdan söz ettiğimizi netleştirecek, bu yaklaşımı kavram tarihinin inceleme yöntemiyle ilişkilendirecek, ardından kılavuz kavram olarak ele aldığımız söz konusu kavramın farklı dillerdeki ve Türkçedeki çevirileri arasında farklılıkları bir

söylem çözümlemesine dönük olarak nasıl araçsallaştırabileceğimizi sorgulayacağız.

Çeviriye Çeviribilimsel Yaklaşım

Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi Türkiye'de de 1970'li yıllardan sonra özerk bir disiplin haline gelen çeviribilim, çeviri olgusunu edebiyatbilim ve dilbilimden ayrı bir inceleme ve araştırma alanı haline getirmiş oldu. James Holmes, “Çeviribilimin Adı ve Doğası” adlı makalesinde hem somut hem de metaforik anlamda bu yeni disiplinin adını koyuyor ve bir araştırma alanı olarak bu disiplinin komşu disiplinlerle sınırlarını tartışıyordu. (bkz. Holmes 2008: 107-119). Böylece 70'li yıllardan itibaren çeviribilim, pek çok araştırmacının çeşitli incelemelerinin katkılarıyla, çeviri olgusunu süreç, ürün, araçlar, eğitim vb. pek çok açıdan inceleme ve araştırma konusu haline getirerek kendine özgü kuram ve yöntemlerini geliştirdi. Çeviribilimde yapılan pek çok araştırma ve üzerinde tartışılan yeni kuramlar, disiplinin çerçevesini ve sınırlarını da genişletmiş oldu. Bunun sonucu olarak çeviri olgusu ve pratiğinin kendisi gibi çeviribilim de farklı disiplinlerin kesiştiği bir inceleme ve araştırma zemini oluşturmuştur. Çeviribilimin kuram ve uygulama düzleminde çeviri olgusunu ele alan diğer disiplinlerden başlıca farkıysa, orijinal olma vurgusunu hep taşımış olan kaynak metin ile erek metin arasındaki önsel bir hiyerarşik ilişkiyi kırmak istemesidir. Batı düşünce ve kültür tarihinin karakteristik özelliklerinden olduğunu söyleyebileceğimiz ve Batı-Doğu, Ben-Öteki vb. karşıtlıklarda ifadesini bulan düalist düşüncenin edebiyatbilimdeki çeşitli izdüşümleri olan orijinal metin-çeviri metin karşıtlığında, adından da anlaşıldığı üzere “orijinal olan” kaynak metnin üstünlüğü bir tür koşulsuz ön kabuldü. Elbette bu hiyerarşik yapı içinde, “orijinal” kaynak metin, çevirinin “doğruluğu”nun kriterini de belirleyen çerçeveyi oluşturuyordu. Kaynak metin ile erek metin karşıtlığı üzerine kurulan bu hiyerarşik yapı içinde çevirinin kaynak metinle *eşdeğerliliği*, çevirinin deyiş yerindeyse kalitesini belirleyen başlıca kriterdi.

Bu yapının kırılmasında çeviribilimi doğrudan değilse de, genel anlamda düşünsel çerçevesi bakımından önceleyen ve Herder ve Humboldt'la başlayan, dil ile kültür arasında ayrılmaz bir bağ olduğu görüşü belirleyici bir etki bırakmıştır diyebiliriz (bkz. Snell-Hornby 2006: 3). Çevrilecek metnin dili ve kültürü, dahası içinde bulunduğu çevre, metnin okunma, anlaşılma ve yorumlama koşullarını da belirlemektedir. Metnin ait olduğu kültürel ve dilsel çevreyle arasındaki bu organik ilişki, erek metnin kültürel ve dilsel çevresiyle

arasında da kendiliğinden kurulacağı için, çeviri olgusuna geleneksel yaklaşımların kaynak-erek metin arasında varsayıldığı hiyerarşik ilişki ve eşdeğerlilik beklentisi geçersiz hale gelmektedir. Çeviribilimin kaynak metnin üstünlüğünü vurgulamaya çalışmak yerine erek kültür içinde meydana gelen erek metne odaklanması, çevrinin kültürel farklılıkları göz ardı etmek, yok saymak değil, bunlarla hesaplaşmak için uygun bir zemin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Hatta çeviribilimde 80’li yıllarda yaşanan “kültür temelli bakış” [cultural turn] (bkz. Mary Snall-Hornby 2006: 47) zaten “çeviri araştırmalarının sonuçları[nın] çevirinin ötesine taşmakta ve dil, kültür, toplum ve siyaset gibi daha geniş alanlara ilişkin bilgiler sunmakta[...].” (Gürçağlar 2005: 9) olduğu fikrinde temelleniyor. Çevirinin kaynak kültür ve erek kültürün dili arasında gerçekleşen basit bir aktarım (*transfer*) olmadığı görüşünden hareket eden bu disiplinde çevirinin kültürel boyutunun da vurgulanmaya başlaması, kanımca kültürel farklılıkları anlama çabasında da çeviri araştırmalarının önemini açıkça ortaya koyuyor.

Bu çerçevede ben de çeviribilimin metinlerin kültürler arasında çevrilirken kendiliğinden ve dillerin farklılığından dolayı doğası gereği gerçekleşen kültürel yoruma ve dolayısıyla dönüşüme yaptığı vurgudan hareketle, Almanca *Nationalismus* ve Fransızca *nationalisme* kavramının çevirisinin, Türkiye’de pek de araştırılmadığını ve fazlasıyla kaynak kültür ve metin odaklı yaklaşımların sorgulanmadan sürdürüldüğünü düşündüğüm kavram çevirisi sorununa örnek oluşturacak ve bu yazının çerçevesine uygun düşecek şekilde tartışmak istiyorum. Bu kavramın çevirisi konusunda yapılacak artsüremli ve eşsüremli çalışmaların, salt çeviri incelemesi olmanın ötesinde, Batılı bir söylem olan ulusçuluk/milliyetçilik söyleminin Türkiye’de alımlanışına ve çeviride kaynak odaklı yaklaşımların yol açtığı hiyerarşik ilişkinin bir benzeri olarak Batılı söylemlerle kurulan hiyerarşik ilişkinin neresinde yer aldığımızı dair önemli veriler sunacağı görüşündeyim. Bu tür çalışmalar sadece tarihsel veriler sunmakla kalmayacak, kavramların içinde yer aldıkları söylemlerin kendileri ve düşünsel arka planlarının nasıl yorumlandığına ve dolayısıyla Türkçede bu söylemin hangi söylemlere eklenip hatta belki de eklenemediğine dair belgeler sunacaktır. Böyle bir araştırmanın, modernleşme sürecinde Batı’dan alınmak istenen modellerin düşünsel çerçevesiyle hesaplaşma sürecine ışık tutabileceğini düşünüyorum.

Elbette bu türden araştırmalar için farklı amaçlara uygun çeşitli araştırma yöntem ve biçimlerine başvurulabilir. Sözgelimi belli bir dönemde yapılan çeviriler betimleyici bir yaklaşımla incelenebilir, böyle bir betimleyici

çalışmanın sonuçlarına dayanarak söylem çözümlenmeleri yapılabilir, metinler çevrildikleri bağlamlar içinde düşünsel, ideolojik, dilsel vd. pek çok perspektiften incelenerek değerlendirilebilir. Ben bu çerçeveden hareketle, Batı düşüncesinin bazı temel kavramlarının Türkçeye çevirilerini inceleme ve değerlendirmede, Alman düşüncesinde tinbilimlerinde disiplinlerarası bir yöntem olarak 1960'lardan itibaren karşımıza çıktığını gördüğümüz kavram tarihinden yöntem olarak nasıl yararlanabileceğimizi sorgulamak istiyorum. Nationalismus kavramının yanı sıra Türkçeden örnek vermek gerekirse, bu kavramlar arasında, Türkçede *bilgi* sözcüğüyle çevirdiğimiz “Erkenntnis” ve “Wissen” kavramlarını; yerine göre *us*, *akıl*, *anlık* ve *anlak* sözcükleriyle çevirdiğimiz “Vernunft” ve “Verstand” kavramlarını; *gerçeklik*, *hakikat*, *olgusal gerçeklik*, *realite* sözcükleriyle çevirdiğimiz “Wirklichkeit,” “Wahrheit” ve “Realität” kavramlarını sayabilir ve bunlara başka örnekler de ekleyebiliriz. Yapılan çevirilerde kavramların Türkçe karşılıklarının seçimi, kanımca bir yandan her bir çevirinin yapıldığı dönemin dilsel normları ve ideolojisini yansıtırken, diğer yandan da normdan sapmalar olarak değerlendirebileceğimiz özgül ve özgün kararları da içeriyor olabilir. Her halükârda çevirmenin kavram çevirisindeki tercihlerinin, dönemin söylemsel arka planlarını anlamaya kılavuzluk edeceğini ve çeviri incelemelerinin bu çerçeveyi anlamaya yarayacak bir yaklaşım zemini sağlayacağını düşünüyorum.

Çalışmamda, kavram tarihinden bu türden araştırmalarda nasıl yararlanabileceğimizi ve bunun uygun bir yöntem olarak görülüp görülemeyeceğini sorgulayabilmek için önce bu yöntemin tinbilimleri içinde diğer yöntemlerden farklı konumuna işaret etmek istiyorum. Bunun için kavram tarihinin önce kendi tarihini ve karakteristik unsurlarını genel çizgileriyle ele alacak, ardından bu unsur ve özellikleri bir yöntem olarak kavram çevirisinin inceleme ve değerlendirilmesinde nasıl yorumlayabileceğimizi sorgulamaya çalışacağım.

Kavram Tarihi Bir Yöntem Olarak Yol Gösterici Olabilir mi?

Kavram tarihi, ilk kez 1960'lı yıllarda Almanya'da, geleneksel düşünce tarihi [*Ideengeschichte*] disiplinine karşıt bir yaklaşım olarak karşımıza çıkıyor (bkz. Bödeker 2002a: 9). Günümüzde de özellikle felsefe, kültür bilimleri ve siyaset bilim çalışmalarında bir araştırma yöntemi olarak kavram tarihine başvurulduğunu biliyoruz. Kavram tarihinin düşünce tarihine yönelttiği başlıca eleştiri, bu disiplinin kendini nasıl tanımladığını da ortaya koyuyor. Kavram

tarihi, –disiplinin önemli temsilcilerinden Hans Erich Bödeker’in de belirttiği gibi–, geleneksel düşünce tarihi [*Ideengeschichte*] yönteminin “sadece kanonlaşmış büyük düşünürlerin metinlerine odaklanması”na (bkz. Bödeker 2002a: 10), ayrıca metinlerin ve düşüncelerin [*Idee*] tarihsel bağlamdan yalıtılmış olarak ele alınmasına bir tepkiden ortaya çıkmış. Başka bir deyişle kavram tarihi, tarihte önemli görüş ve düşüncelerin sadece bunların ilk kez ifade edildiği metinlerin bağlamında sınırlı kalmayıp toplumsal ve tarihsel söylemelere eklemeliğine ve bu söylemler içinde farklı biçimlerde dolaşıma girdiğine işaret ediyor. Dolayısıyla buradan hareketle bir kavramın anlamının sadece ilk ifade edildiği metin belirlemekle kalmıyor, tarihsel süreçte üstü üste binen anlam katmanları oluşuyor, yorumunu yapabiliriz. Gumbrecht’in kavram tarihine ilişkin,

Adeta felsefe ve edebiyatta kanonlaşmış yazarların ‘karakteristik metinlerinde’ sıkça karşımıza çıkan belli anlamlar için ‘ilk belgeler’ ile kurumsallaşmış anlamlar düzlemi arasında bir katman açılmakta ve anlamların kurumsallaşma süreci bu katmanda izlenmekte ve özgül tarihsel koşulların sorgulanması da bu katmanda mümkün olmaktadır (Gumbrecht 2006: 20)

tanımından hareketle de, kavram tarihinin temel önermesinin, tam da düşünce tarihindeki bu yalıtılmışlığa karşıt olarak, sadece metinleri değil, düşünce ve fikirleri kendi başına ve birbirleriyle etkileşmeden *durduğu varsayılan*, tarihte hareket etmeden donup kalmış bütünlükler olarak görmemesi olduğunu söyleyebiliriz. Vurgulamak istenen, büyük düşünürlerin düşünceler, fikirler [*Ideen*] ve hatta ideolojilerin farklı dönemlerde toplumla, okurla ve başka metinlerle içine girdiği etkileşimlerden dolayı, farklı anlamlar yüklenebilmesi; bunun sonucu olarak bu düşünce, fikir ve ideolojilerin taşıyıcıları olarak görülen temel kavramlarının kullanılış biçimlerinde değişiklikler yaşanması (krş. Bödeker 2002a: 14); ayrıca toplumsal gerçeklikte yaşanan dönüşümlerin de anlamsal (semantik) olarak, siyasi toplumsal dünyanın belli kılavuz kavramlarına yansımaları (bkz. Bödeker 2002a: 12). İşte tam da bu yansıma, başka deyişle kavramların kullanılış biçimleri ve anlamlarındaki dönüşümler, kavram tarihinde kavramları kültür ve düşünce dünyasının tanıkları haline getiriyor.

Örneğin tarihte sadece milliyetçilik/ulusçuluk değil, demokrasi, modernizm, postmodernizm, komünizm, kapitalizm, ayrıca hakikat, gerçeklik, Aydınlanma, Rönesans vb. gibi kavramlara baktığımızda, kavram tarihinde bunların ilk kanonlaşmış metinler, düşünürler ve görüşler çerçevesinin dışındaki yolculuğunun araştırıldığını, toplumsal tarihe nasıl eklemeliğinin ve tarih

boyunca farklı kullanımlarda nasıl farklı biçimlerde anlamlandırıldığının sorgulandığını görüyoruz kavram tarihinde (bkz. Gumbrecht 2006: 37vd, 81vd; ayrıca krş. Koselleck 2002: 38). Ama böyle bir sorgulamanın özellikle kavramların kökenlerini keşfetmeyi amaçlayan bir araştırma olmadığını da belirtmek önemli görünüyor. Daha açık bir ifadeyle kavram tarihi, kavramların kullanıldığı ilk metindeki anlamı yakalamaya çalışan bir kökensellik arayışı içinde değil, aksine tarihteki farklı *dilsel eylemlerde* kavramın anlamında gerçekleşen dönüşümleri inceliyor. Aslı amaç, kavramın mutlak ve sabit bir anlamı olduğunu varsayıp onu keşfetmeye ya da geçmişe doğru gidip ona tekrar ulaşmaya çalışmak değil, kavramın kullanılış biçimlerinden hareketle aslında “seçilmiş terimlerin anlam tarihi”ni oluşturmak (Bödeker 2002b: 76).

Peki bu dönüşümlerin, yorumlar ve anlamlandırmalar tarihinin izini sürerken niçin kavramlara, kavramların sözcük düzlemindeki kullanılış biçimlerine, dolayısıyla dile başvuruyoruz? Kavram tarihi, kavramların dille ilişkisini nasıl kuruyor? Bu bağlamda Gadamer'in de felsefede anlamının başlıca aracı olarak *kavramlara* başvurmak gerektiğine işaret etmesi de dikkate değer (bkz. Gadamer 1990: 4; ayrıca bkz. Gumbrecht 2006: 14). Yukarıda da belirttiğimiz gibi kavram tarihçilerinin araştırmalarında dilin bu merkezi öneminin nedeni, toplumsal gerçeklikte yaşanan dönüşümlerin, siyasi toplumsal dünyanın kılavuz kavramlarına yansıdığı düşüncesi (bkz. Bödeker 2002b: 12). Tabii bunun arkasında da, toplumsal anlamların (semantiğin) “konuşan gruplar” (bkz. Bödeker 2002a: 14), başka bir deyişle kavramların *dilsel eylemlerde* yüklendiği anlamlar dikkate alınmadan çözümlenemeyeceği görüşünün yattığını söylememiz yanlış olmaz. Kanımca bu yaklaşım, kavram tarihini söylem tarihine, araştırmalarını da söylem çözümlemesine yakınlştırıyor, ya da en azından kavram tarihi çalışmalarını söylem araştırmaları için temel alınabilecek verilere ve belgelere dönüştürüyor (krş. Bödeker 2002a: 15).

Koselleck'in verdiği örnekler, kavramın dille ve dil üzerinden de tarihsel ve olgusal gerçeklikle ilişkisine dair bu kuramsal tanımları somutlaştıracak ve bu metinde ele alınan Almanca *Nationalismus* ve Fransızca *nationalisme* kavramları için de açıklayıcı olacaktır.

Koselleck sözgelimi Cicero'nun “res publica” [yerine göre *kamu malı* veya *kamu meselesi* sözleriyle çevrildiğine rastladım] ve Aristoteles'in “koinonia politike” [aynı şekilde *sivil toplum* veya *siyasi cemaat* gibi farklı çeviri olduğunu gördüm] kavramlarını ele alıyor. Bu kavramlarla vurgulamak istediği, örneğin “res publica”nın bir sözcük olarak Roma kültürünün

söylemindeki anlamını da zaten içinde barındırıyor oluşu. Başka bir deyişle bu kavram, ait olduğu söylem içinde anlam kazanıyor. Ama ikinci tanımımızda işaret edildiği gibi başka durumlarda kullanıldığında da geçmişten getirdiği anlam fazlalıklarının da yan anlamsal olarak çağrıştıran. Koselleck, aynı şeyin, “koinonia politike” için de geçerli olduğunu, çünkü bu kavramın da Yunan *polis*inden ayrı düşünülemediğini söylüyor: “Aristoteles’in *Devlet*’inde söylediği her şey sadece ve sadece polis’te uygulanabilir” (Koselleck 2002: 34). Bu bağlamda Deleuze/Guattari’nin “[...] kavramlar imzalıdır, öyle de kalırlar; Aristoteles’in töz’ü, Descartes’in cogito’su, Kant’ın koşul’u, Schelling’in güç’ü, Bergson’un süre’si...” (Deleuze/Guattari 2004: 16) cümlesini anımsayabiliriz. Kavramların düşünürlerin imzasını taşıdığı doğrudur, ama kullanıldıkları bu ilk metinlerin bağlamı dışındaki yolculuklarında farklı dilsel eylemlerde farklı anlamsal dönüşümler yaşarlar. Koseleck benzer bir karşılaştırmayı kavramların çevirisi için de yapıyor: “Civil society” ya da “société civile” gibi başka dillere çevrildiğinde de ilksel anlamını kaybetmeye başladığına veya aynı dil içinde de kavramın Ortaçağ, Yeniçağ gibi farklı tarihsel dönemlerde farklı anlamların taşıyıcısı haline geldiğine işaret ediyor (bkz. Koselleck 2002: 37). Benzer dönüşümleri, kavramların Türkçe çevirilerinde de fark ediyoruz. Almanca *Nationalismus* ve Fransızca *nationalisme* kavramlarının Türkçede yüklendiği anlam ve kavramın taşıyıcısı olan sözcüklerdeki farklılıklar da bunu göstermektedir.

Nationalismus; nationalisme: Ulusçuluk mu, Milliyetçilik mi?

Yukarıda belirtildiği gibi, Batı imparatorlukların uluslaşma süreçleri ile Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş arasında doğrudan bir ilişkilendirmenin mümkün olmayışı, uluslaşma sürecinin Osmanlı’nın son dönemleri ile Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş aşamasında üstlendiği işlevin farklılığından da anlaşılıyor. Batı, kendi değerini yeniden inşa ettiği modernleşme ve uluslaşma süreçlerini genel olarak bir arada yaşarken, Türk uluslaşmasında ulusçuluğun modernleşmenin aracı haline geldiği fark ediliyor. Tabii bunun bir sonucu olarak modernleşme de uluslaşma ve aynı zamanda Batılılaşmayla aynı çağrışımlara sahip olabiliyor. Bu bağlamda uluslaşma ve modernleşme amacıyla Batılı örneklerin her türlü ontolojik, tarihsel, düşünsel vd. farklılıklara rağmen, Türk uluslaşmasına model alındığını ve hatta kimi zaman hiyerarşik bir ilişki içinde üstün tutulduğunu da biliyoruz. Tarih, kültür, uygarlık, hukuk sistemi vd. pek çok açıdan değerlendirildiğinde, kimi zaman Fransız uluslaşması, kimi zaman onun yanında Alman uluslaşması Türk uluslaşmasına dayanak sağlayan modeller olarak karşımıza çıkabiliyor.

Dolayısıyla bir transferden, Batılı bir modelin transferinden sıklıkla ve rahatlıkla söz edilebiliyor (bkz. Behar 1992: 62; krş. Georgeon 2009: 98). Ama tam da böyle bir transferin gündeme gelmesinden dolayı, transferin içselleştirmeyi beraberinde ne kadar getirebildiğini veya getirebilmiş olup olmadığını değerlendirebilmek için dönüp aradaki ontolojik, tarihsel, bağlamsal vd. farklılıklara bakmak gerekebiliyor. Hal böyleyken “Almanca *Nationalismus*, Fransızca *nationalisme* kavramların çevirileri, tabii aynı zamanda Türkçede yorumlanış biçimleri farklılık gösteriyor mu? Avrupa coğrafyasında oluşum ve gelişim koşullarını tarihsel çerçevede izlemeye çalıştığımız *Nation-ulus* ikamesi Türkçenin evreninin sınırlarından içeriye girdiğinde nasıl bir dönüşüme uğruyor? Hem somut hem de metaforik anlamıyla bir tür çeviri hareketini içeren böylesi bir dönüşümü güdüleyen etkenler dile nasıl yansıyor?” gibi sorulara yanıt ararken çeviribilim perspektifinden ve yöntem olarak kavram tarihinden yararlanıp yararlanamayacağımızı sorgulamaya çalışacağız.

Bu noktada bu soruları sormak ve vereceğimiz yanıtlar, aslında bir transferin, dolayısıyla bir tür çeviri ediminin sonucu olduğunu söyleyebileceğimiz böylesi bir etkiye yol açan söylem ve ideolojilere karşı tutumumuzu sorgulamak açısından da belirleyici olacaktır. Tabii soruları çeşitlendirerek düşünsel çerçeveyi genişletebilir ve şöyle düşünebiliriz: Aklımıza ilk olarak milliyetçilik sözcüğünün ya da ulusçuluk sözcüğünün gelmesi, kavramla kurduğumuz ilişki açısından önem taşıyor mu? Bu çerçevede bir konu irdeleyen herhangi bir metni yazarken ya da konu hakkında görüş bildirirken, kavramın bu iki Türkçe çevirisini kullanmamız arasında bir fark oluşuyor olabilir mi? Dili kullanım biçimimiz ve tercihlerimiz, üzerinde konuştuğumuz herhangi bir söylem ve ideolojiye karşı duruşumuzun izlerini taşıyor olabilir mi?

Bu sorulardan hareketle tekrar kılavuz kavramımıza dönüp aynı soruları bu kavram üzerinde tartıştığımızda, siyasi tarihimizin temel kavramlarından biri olan milliyetçilik/ulusçuluk kavramının kullanılışı ve bu kullanım biçiminin içinde yer aldığı söylemlerle yakın ilişkisi daha da netleşecektir.

Öncelikle Almanca *Nationalismus*, Fransızca *nationalisme* sözcükleri, ait oldukları dillerin düşünsel, siyasi ve tarihsel söylemlerinde aynı anlamların taşıyıcısı mı oluyor sorusuyla başlayıp, ardından ulusçuluk, milliyetçilik ya da başka bir sözcük tercih etmemiz bizi Türkçenin evreninde herhangi bir söylemle eklemlemeye sürüklüyor mu, buna bakabiliriz. Böyle bir soruşturmanın, kavramın etimolojik olduğu kadar siyasi ve tarihsel kökenlerini

incelemeyi de içeren ayrıntılı bir çalışmayı gerektirdiği açıktır ve farklı bir çalışmanın konusudur. Eldeki çalışmanın bu aşamasında amacımız bu sorulara, sistemli bir araştırma yapmadan genelgeçer yanıtlar vermek veya kolay yoldan kestirme çıkarımlarla sonuçlara varmak değil elbette. Ancak kavramın kullanılmasına ilişkin bir iki yoruma başvurmanın bile, bu yazı çerçevesinde kavramların içeriklerinin içinde yer aldıkları söylemlere verdikleri tepkilerle değişebildiğini örnekleyeceği, bu örneklerin de bu çalışma çerçevesinde kavram çevirisi ve çeviribilimsel yaklaşım arasındaki ilişkiyi kurmak bakımından yeterli olacağı görüşümdedir.

Almanca *Nationalismus* ve Fransızca *nationalisme* sözcüklerine baktığımızda, iki sözcüğün de “nation” kökünden türediğini görüyoruz. Etimolojik açıdan bu sözcük, Latince “natus” kökünden türeyen “nasci” yani “doğmuş olan” ve “doğuştan olan” anlamına gelen² bir kökten türemiştir. Ancak bu iki sözcük, aynı kökten gelmekle birlikte, söz konusu dillerde farklı anlam ve çağrışımlar taşıyor. Bu noktada kavram tarihinin kavramların kökenlerindeki anlama orijinallik yükleyen davranışları reddederek kavramların anlamların tarihte farklılaşması üzerinde temellendiğini anımsamak gerekiyor. Zira özellikle dil, kültür ve ulusal kimlik arasında ayrılmaz bir bağ olduğunu söyleyen Herder ve Humboldt’tan beridir biliyoruz ki, Fransızca *nationalisme* kavramının, Fransızlığa özgü bir milliyetçilik anlayışından bağımsız değildir. Bu bağlamda vatandaşlık esasına dayalı olan Fransız milliyetçiliğinin ifadesi olan *nationalisme*, özellikle dil ve ırk birliğine dayalı Alman milliyetçiliğinin ifadesi olan *Nationalismus*’tan farklıdır (bkz. Wenden 1998: 39-53; Jaffelot 1998: 54-65) ve bu farklılık sadece etimolojik düzlemde ya da sözcük düzleminde değil, kavramsal düzlemde oluşan bir farklılıktır ve bugünkü anayasalarda bile karşılığını bulacak siyasal programlara yol açmıştır.

Bu durumda Türk milliyetçiliğinde Fransız ve Alman milliyetçiliklerinin etkisinden söz ederken, Fransızca *nationalisme* ve Almanca *Nationalismus* kavramlarının da Türkçeye ve Türk milliyetçilik söylemine doğrudan transfer edildiği anlamına gelmiyor. Kavramın Türkçedeki farklı karşılıkları da bunu açıkça gösteriyor.

Bunun için öncelikle Tanıl Bora’nın verdiği tanımlamalara başvurabiliriz. Bora, örneğin *ulusçuluk* sözcüğü kullanıldığında, kavramın daha çok modernleşme ve laikleşme vurgusuna sahip olduğuna ve Osmanlı’nın dinsel cemaati belirleyen millet kavramıyla bir karşıtlık oluşturduğuna işaret ediyor.

² Bkz. www.etymonline.com

Bora'nın işaret ettiği gibi, bunun başlıca gerekçesinin, millet'le anlamsal paralellik içinde bulunan ümmet arasındaki bağı kesme isteği olduğu söylenebilir (bkz. Bora 1995: 108). İslam toplumunun tümünü ifade eden, dolayısıyla ortak bir paydada toplanma unsuru olarak merkeze dini koyan ümmet gibi, sözgelimi Osmanlı İmparatorluğu'nda millet, "bugünkü yaygın kullanımıyla 'ulus' anlamını içermiyordu. İslam'da 'millet' kavramı; din, mezhep ya da bir din ve mezhebe bağlı olanlar topluluğu anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla büyük ölçüde İslam hukunun temel alan Osmanlı'daki 'Millet Sistemi' de, farklı din ve mezhepteki tebaanın siyasal, yönetsel, yargısal ilişkilerini düzenleyen bir kurum olarak ortaya çıkmaktadır" (Sadoğlu 2003: 54). Dolayısıyla millet sözcüğünden türeyen milliyetçiliğin, Osmanlı ve Türk milliyetçiliğinin başlangıç aşamalarında bugünkünün aksine her zaman başvurulan bir sözcük olmadığını görüyoruz. Öte yandan Batı tarzında bir milliyetçiliği ifade etmek için, ilk dönemlerde farklı bir kavramın, "kavim" ve "kavmiyet" kavramlarının kullanıldığını anlıyoruz (bkz. Kara 1999: 295), Sözgelimi İslam düşüncesine yakınlığıyla bilinen Babanzade Ahmet Naim Bey için bu kavramların Türkçe çevirilerinden olan "milliyetçilik" sözcüğü Batılı anlamda ulusal kimlikleri değil, dini bir topluluğu ifade ediyor ve tam da bu nedenle Babanzade Ahmet Naim Bey "milliyetçilik" yerine "kavmiyat" demeyi tercih ediyor (bkz. Kara 1999: 288). Ancak Babanzade'den farklı söylemlerin sözcüsü olan Ziya Gökalp gibi başka örneklerin de, başka bir araştırmanın konusu olabilecek kendilerine özgü dil tercihleriyle çoğunlukla milliyetçilik demekle birlikte, bazı metinlerinde kavmiyat demeyi tercih ettiklerini de görebiliyoruz.

Buradan hareketle içinde yaşadığımız coğrafyaya baktığımızda, Osmanlı'nın millet'lerden oluşan sisteminden günümüz Türkiyesinin de temel tartışmaları arasında yer alan ulusçuluk ve milliyetçilik söylemlerine kadar çok geniş bir yelpaze söz konusu olduğu ve tartışmanın daha da genişletilebileceğini görüyoruz (Ayrıca bkz. Alpay 2008). Bora'nın saydığı ve tanımladığı, Atatürk milliyetçiliği, milliyetçiliğin "sol iddialı versiyonu" olan ulusalcılık, İslamcı milliyetçilik, Turancı milliyetçilik vb. de bunun diğer göstergelerinden. (bkz. Bora 101-120).

Sonuç Yerine: Söylem çözümlemesinde çeviribilimsel yaklaşıma ve kavram tarihine yöntem olarak başvurmaya ilişkin bazı çıkarımlar

Kavram çevirisi, kültür ve düşünce metinleri üzerinde çalışanlar kadar, çevirmenlerin ve editörlerin de başa çıkmaları gereken önemli bir konu.

Türkçede kavramların çevrisinde temel sorun, kaynak dilde bunları taşıyan terim ve sözcüklerin yerine erek dilin terim ve sözcüklerinin geçmesiyle birlikte kavramın da aktarılabilirdiğinin düşünülmesi ve erek dilin kendine özgü evreninde terim ve sözcüklerin çağrışımsal özelliklerinin farklılaşmasının göz ardı edilebilmiş veya edilebiliyor olması. Yukarıda kavram tarihi bağlamında kavramların farklı tarihsel dönemlerin kendine özgü söylemlerinde kullanılış biçimlerinin ve yüklediği anlamların farklılaştığı fikrinden hareket ettiğine dikkat çekmiştik. Kanımca kavram çevirisi, kavramların bu anlamsal ve tarihsel çok katmanlılığına farklı bir boyut daha kazandırıyor.³ Bir kavramın çevirisi, belki de o dilde daha önce olmayan bir kavramın artık dile nüfuz etmesine, ya da söz konusu kavram o dilde daha önce varsa bile çeviriyle birlikte anlamsal katmanına bir başka boyut daha eklenmesine yol açabiliyor. Tabii Batı düşüncesinin çeşitli alanlarına ait temel kavramlarının çevirisi, çevirinin bu coğrafyada kapladığı hatırı sayılır konumu açısından değerlendirildiğinde, daha da önemli bir hale geliyor. Bu ilintiye ilişkin pek çok soru sorabiliriz: Çevirinin bilginin asıl kaynağı olarak görülmesi, kavramların da bilginin asıl taşıyıcısı olma sonucunu doğurmuş, bu da çevirilerde kaynak kültür odaklı yaklaşımların tercih edilmesine neden olmuş olabilir mi? Kaynak kültür, düşünce ve metin odaklı bir yaklaşım, Batı düşüncesine ait temel kavramların Türkçeye çevrilmesinde ne tür sonuçlar doğurmuş olabilir? Doğrudan bir aktarımla (transfer) karşı karşıyaysak, Batılı modellerin düşünsel arka planını oluşturan bu söylemlerin alımlanma biçimi uluslaşma ve modernleşme süreçlerinin varsa bazı sorunsalları bakımından yol gösterici olabilir mi? Ya da içselleştirme, asimile etme vb. gibi süreçler söz konusuysa, bunlar Türk modernleşmesi anlamına geldiğini de söyleyebileceğimiz Türk uluslaşmasının Batı'yla hesaplaşması bakımından nelere işaret ediyor olabilir?

Elbette bu ve benzeri sorulara ilişkin kesinleyici yargılar içeren yanıtlarla hareket etmek yerine, varsayımların araştırılması gerekiyor. Tam da bu nedenle, yukarıdaki açıklamalardan hareketle kısaca, “hem merkezi siyasi-toplumsal kavramların kullanımını çözümleyen özgül bir kaynak eleştirisi hem de ‘tarihsel’ toplum ve dilbilimleri için bir yardımcı bilim” (Bödeker 2002b: 77) olarak tanımlayabileceğimiz kavram tarihinin uygun bir yöntem olduğunu düşünüyorum.

Öncelikle düşünce tarihinden farklı olarak kavram tarihinin bağlamsallığı vurgulaması ve önceden varsayılan anlamlarla hareket etmek yerine

³ Koselleck de çeviribilim perspektifinden olmamakla birlikte *Begriffsgeschichte* bağlamında kavramların çevirisi sorunsalına değiniyor (bkz. 2002: 40).

kavramların tarihselliğinden söz ederek bunların dönüştürülebilirliğini kabul etmesi, çeviribilimsel yaklaşımla sembiyotik bir ilişki içinde erek kültür ve dil odaklı yaklaşımlara kapı aralıyor diyebiliriz. Dolayısıyla kavramların çevirilerinin kaynak metin bağlamını yansıtmaması kadar erek dilin, Türkçenin bağlamına hangi anlam katmanlarının eklemeli olduğu sorusunu da önemli hale getiriyor. Elbette böyle bir yaklaşım, kavram çevirisinin basit bir aktarım olmadığı fikrini de örtük olarak içinde barındırıyor. Öte yandan kavram bir kez çevrildikten sonra, Türkçede milliyetçilik/ulusçuluk kavramına verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, kavramın erek dildeki tarihi de başlamış oluyor diyebiliriz. Ama kavram tarihinin ele aldığı araştırmalardan farklı olarak burada, aynı kavrama ilişkin farklı anlamlandırmaların yanı sıra, aynı kavramın farklı çevirilerinde farklı sözcüklerle çevrildiğine de rastlayabiliyoruz, başka deyişle aynı kavrama işaret eden farklı sözcükler, çeviriler olabiliyor. Dolayısıyla bunun bizi çevrilmiş kavramlara yönelik bir araştırmada kavram tarihinden farklı olarak hem sözcük hem de anlam düzleminde bir tarihsel rekonstrüksiyona götüreceğini tahmin edebiliriz. Burada Hans Vermeer'in Saussure'un gösterge kavramını sorgulayarak, çevirinin gösterilenin aynı kalıp sadece gösterenlerin değiştiği basit bir süreç olarak algılayan yaklaşımları eleştirdiğini; buna karşıt olarak gösteren aynı kalsa da gösterilenin işlevi ve dolayısıyla anlamının değişebileceğine işaret ettiğini anımsatmak istiyorum (Vermeer 2008: 165-172). Kanımca bu, olduğu gibi, bulunan herhangi bir karşılıkla hiç değişmeye uğramadan Türkçeye *aktarılan* kavramların işlevini sorgulamak, işlevlerinde yaşanmış olan olası değişiklikleri araştırmak açısından son derece önemli. Tabii anlam ve sözcük düzleminde yaşanan bu olası dönüşümler, kavramın kaynak kültürdeki işlevinde de değişiklikleri de beraberinde getirerek şuna yol açabilir ya da açmış olabilir: Sözelimi kaynak kültürde temel kavram ve hareket ettirici kavram olarak görülen kimi kavramlar, erek kültürde, Türkçenin evreninde aynı işleve değil başka işlevlere sahip hale gelebilirler. Örnekte kaynak kültürde kanonlaşmış ama Türkçede daha önce var olmayan bir felsefi yaklaşım ya da ideolojinin temel kavramları, çeviri sürecinin ardından hareket ettirici kavramlara dönüştürülebilir. Veya bunlar sadece sözcük düzleminde kalıp kavramsallaşmayabilir, temel kavram veya hareket ettirici kavram haline gelmeyebilirler. Bu da bizim için, Batı düşüncesinin alımlanmasında, söz konusu düşüncenin dolaşıma girmediği ve içselleştirilmediğinin göstergesi olabilir.

Tam da bu bağlamda kavram tarihi araştırmalarında kavramın ancak başka kavramlar arasında bir kavram olarak algılandığını, kavramlar arası ilişkinin de

bağlamı ve sorgulamak açısından öneminin vurgulandığını anımsarsak, çeviri değerlendirmesinde bir başka soru da şu olabilir: Çevrilen kavram erek dilin bağlamında diğer kavramlarla etkileşime giriyor mu? Dolayısıyla kavram tarihlerine ilişkin araştırmalarımıza, paralel metinlerdeki kavramları da dahil edebiliriz, çünkü “Bir kavram [...] bir arada yaşamakta olan başka kavramlarla ittifak kuracağı bir sorunlar kavşağını gerektirir” (Deleuze/Guattari 2004: 25).

Elbette kavramın erek kültürün diğer kavramlarıyla ilişkisi, erek kültür dizgesine etkisi, onun erek kültürün gerçekliği ile kavram arasında kurulan ilişkiye de yansiyacaktır. Bunu değerlendirirken, Koselleck’in saptadığı kategoriler, araştırma çerçevesinde yol gösterici olabilir: Gerçeklik ile kavram arasındaki ilişki, herhangi bir temel kavramın ilk çevirisinde nasıl kuruluyor? Zamanla bu ikisi arasındaki ilişki ne yönde değişiyor? Aralarındaki ilişki sabit mi kalıyor, birbirleriyle uyumlu olarak değişiyorlar mı, yoksa gerçeklik sabit kalırken kavram veya kavram sabit kalırken gerçeklik değişiyor mu? (bkz. Koseleck 2002: 34). Bu sorulara vereceğimiz yanıtların, Batılı kavramların Türkçenin evreninde ne tür dönüşümlere yol açtığına dair fikir vereceğini düşünüyorum. Farklı tarihsel katmanlar içinde geçerek yapılacak artsüremli bir araştırma karşımıza hangi değişimleri bir araştırma malzemesi olarak çıkarıyor? Eşsüremli düzlemde de çeviri metinlerin bağlam dışındaki kavram kullanımlarında farklılıklar dikkat çekiyor mu?

Kavram tarihinin kavram çevirilerinin değerlendirilmesi ve buradan hareketle söylem çözümlemeleri yapmayı hedefleyen çalışmalar için bir yöntem ve kuramsal bir temel olup olamayacağını sorgulayan bu ve benzeri öndüşünüşler, somut incelemelerle geliştirilebilecek gibi görünüyor. Belli metinlerin seçilmesi, kavramların saptanması ve somut incelemelere başlanması, söz konusu yöntem ve kuramın araştırmanın gereklerine uygun biçimde dönüşmesini ve yorumlanmasını gerektirecek, büyük bir olasılıkla da çoğul ve özgül yöntemlerin ortaya çıkmasına yol açacaktır. Dolayısıyla değişmez bir yöntem önerisinde bulunmayı zaten amaçlamamış bu makalenin sonunda, kavram tarihinin çeviriyi doğrudan bir aktarım olarak ele almayı çeviri sürecinde gerçekleşen dönüşümleri vurgulayan çeviribilimsel yaklaşımla akrabalıkları olduğunu ve kavram çevirisi karşılaştırmaları için kuramsal ve yöntemsel bir çıkış noktası, ilgi ve ihtiyaçlara göre yeniden yorumlanabilecek bir temel olarak görülebileceğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Alpay, Necmiye** (2008): “Söylem Bunalımı”, *Radikal Gazetesi*, 19.06.2008.
- Behar, Büşra Ersanlı** (1992): *İktidar ve Tarih: Türkiye’de “Resmi Tarih Tezi”nin Oluşumu (1929-1937)*, Afa Yayınları, İstanbul.
- Bora, Tanıl** (1995): *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Bödeker, Hans Erich** (2002a): “Ausprägungen der historischen Semantik in den historischen Kulturwissenschaften”, *Begriffsgeschichte, Diskursgeschichte, Metapherngeschichte*, Yay.Haz. Hans Erich Bödeker, Wallstein Yay., Göttingen, s. 7-27.
- Bödeker, Hans Erich** (2002b): “Reflexionen über Begriffsgeschichte als Methode”, *Begriffsgeschichte, Diskursgeschichte, Metapherngeschichte*, Yay.Haz. Hans Erich Bödeker, Wallstein Yay., Göttingen, s. 73-121.
- Gadamer, Hans-Georg** (1990): *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, J.C.B. Mohr, Tübingen.
- Georgeon, François** (2009): “Ulusal Hareketin İki Lideri: Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura,” *Osmanlı Türk Modernleşmesi (1990-1930)*, çev. Ali Berktaş, YKY İstanbul, s. 91-101.
- Gilles Deleuze/Félix Guattari** (2004): *Felsefe Nedir?*, çev. Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 7. bs.
- Gumbrecht, Hans Ulrich** (2006): *Dimensionen und Grenzen der Begriffsgeschichte*, Wilhelm Fink Yay., Münih.
- Gürçağlar, Şehnaz Tahir** (2005): *Kapılar: Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*, Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Holmes, James S.** (2008): “Çeviribilimin Adı ve Doğası,” çev. Ayşenaz Koş, *Çeviribilim Seçkisi II: Çeviri(bilim) Nedir?*, Yay. Mehmet Rifat, Sel Yayıncılık, İstanbul, s. 107-119.
- Jeffelot, Christophe** (1998): “Bazı Ulus Teorileri”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Yay. Haz. Jean Leca, çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul, s. 39-53.
- Kara, İsmail** (1999): “Felsefe ve Tefelsüf”, *Osmanlılar Özel Sayısı, Cogito*, sayı 19, YKY, İstanbul, s. 284-311.
- Koselleck, Reinhart** (2002): “Hinweise auf die temporalen Strukturen begriffsgeschichtlichen Wandels”, *Begriffsgeschichte, Diskursgeschichte, Metapherngeschichte*, Yay.Haz. Hans Erich Bödeker, Wallstein Yay., Göttingen, s. 29-47.
- Sadoğlu, Hüseyin** (2003): *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Snell-Hornby, Mary** (2006): *The Turns of Translation Studies*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Vermeer J. Hans** (2008): “Çevirinin Doğası: Bir Özet”, *Çeviribilim Seçkisi II: Çeviri(bilim) Nedir?*, çev. Şebnem Bahadır, Dilek Dizdar, Yay. Haz. Mehmet Rifat, Sel Yayıncılık, İstanbul, s. 107-119.
- Wenden, Catherine Withol de** (1998): “Ulus ve Yurttaşlık: Ham Rakip hem Ortak,” *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Yay. Haz. Jean Leca, çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul, s. 39-53.